

Η σιωπή του Θεού και η προπαγάνδα της πίστης

Ο Θεός σιωπά. Η «σιωπή του Θεού» είναι το βασικό μοτίβο όλης της υπαρξιακής φιλοσοφίας –αλλά και θεολογίας– του περασμένου αιώνα. Ο Θεός σώπασε στο Άουσβιτς και στην Ρουάντα, στην Καμπότζη και την Σερμπρένιτσα. Άφησε να εκτυλιχτούν απύθμενες βαρβαρότητες, χωρίς ποτέ να μας δώσει ούτε «ένα σημείον».

Ο Θεός σωπαίνει όχι μόνο στις μεγάλες δημόσιες τραγωδίες αλλά και στις μικρές ιδιωτικές. Η μάνα που σπαράζει για τον χαμό του παιδιού της δεν παίρνει απάντηση.

Ο Θεός σωπαίνει –είτε λέγεται Θεός, είτε Αλλάχ, είτε Ιεχωβάς, είτε αποκαλείται με άλλο όνομα από τα πολλά που του δίνουν οι άνθρωποι. Βλέπει το κακό να συμβαίνει και όχι μόνο δεν το σταματάει (αυτός ο παντοδύναμος) αλλά ούτε καν αντιδρά είτε για να το δικαιολογήσει είτε για να εκφράζει την συμπάράστασή του.

Κι όμως στην χριστιανική θρησκεία τα κύρια επίθετα του Θεού είναι πανάγαθος, ελεήμων και φιλόανθρωπος και στην μουσουλμανική «Αλ Ραχμάν» (ο οικτίρμων) και Αλ Ραχίμ (ο συμπονετικός).

Αντίθετα με τον Θεό που σιωπά, οι προπαγανδιστές και απολογητές του υπήρξαν ανέκαθεν λαλίστατοι. Ιδρυτές θρησκειών, απόστολοι, προφήτες, ιερείς και αρχιερείς, μοναχοί και θεολόγοι, μας έχουν φιλοδωρήσει με χιλιάδες –ίσως και εκατομμύρια σελίδες κειμένων.

Κοινό στοιχείο όλων αυτών των λόγων είναι η προσπάθεια «να δικαιολογήσουν τους τρόπους του Θεού στους ανθρώπους» για να χρησιμοποιήσω τον περίφημο στίχο του Μίλτωνα: *«to justify the ways of God to Men»*.

Ισχυρίζονται μερικοί ότι η τέχνη (και τεχνική) της προπαγάνδας, δημιουργήθηκε και άκμασε στον εικοστό αιώνα. Ξεχνώντας ότι η καταγωγή της λέξης είναι από τα εκκλησιαστικά λατινικά, και ότι επιτροπή «για την προπαγάνδα (διάδοση) της πίστης» (*de propaganda fide*) υπήρχε στην Καθολική Εκκλησία εδώ και πολλούς αιώνες.

Πραγματικά οι πρώτοι, πιο συστηματικοί –αλλά και πιο αποτελεσματικοί– προπαγανδιστές ήταν, από καταβολής κόσμου, οι ιδρυτές, ιερείς και απολογητές των θρησκειών. Η δουλειά τους ήταν δυσχερής και πολυσύνθετη. Απαιτούσε ευρηματικότητα, ευστροφία σχεδόν σοφιστική, φαντασία και ατέλειωτη πειθώ. Διότι είναι πολύ πιο εύκολο να διαδώσεις και να εξαπλώσεις μία ιδεολογία –παρά μία, αρκετά περίπλοκη, και σε πολλά σημεία απάνθρωπα σκληρή, θρησκευτική πίστη. Είναι πιο απλό να προβάλλεις μία ευνοϊκή εικόνα για έναν ηγεμόνα ή πολιτικό αρχηγό –παρά να πείσεις δισεκατομμύρια ανθρώπους για την ύπαρξη ενός αόρατου (αλλά παντοδύναμου και πανάγαθου) πατέρα. Είναι πολύ πιο ευχερές να δικαιολογήσεις ή να συγκαλύψεις τις ατέλειες και τα εγκλήματα μίας διακυβέρνησης (ακόμα κι αν είναι του Χίτλερ ή του Στάλιν) παρά να καταφέρεις το γένος των ανθρώπων να ξεχάσει τον πόνο, την αρρώστια, την φθορά, τον θάνατο και όλα τα βάσανα που περιέχει η ύπαρξή του –και επιπλέον να δοξολογεί τον Ύψιστο επειδή «τα πάντα εν σοφία εποίησεν».

Τα πάντα εν σοφία...αλλά ποια σοφία; Κάποιος μπορεί να ισχυριστεί πως πρόκειται για την ατέρμονη σοφία του Θεού. Μόνο μέσα από αυτή, την επουράνια οπτική γωνία, φαίνονται στον κόσμο όλα τέλεια. Αυτή όμως δεν την διαθέτει κανένας άνθρωπος –ούτε φυσικά κι εγώ. Έτσι θα αναλύσω αυτή την πρόταση (και τα παρεπόμενά της) με βάση την μόνη σοφία που μου βρίσκεται –την ανθρώπινη.

Ας ξεκαθαρίσω από την αρχή, πως το κείμενο αυτό δεν πραγματεύεται το πρόβλημα της ύπαρξης του Θεού. Όπως έδειξε ο Καντ, (και πολλοί μετά από αυτόν) δεν υφίσταται λογική δυνατότητα για απόδειξη. Έτσι που έχει διαμορφωθεί η έννοια του Θεού βρίσκεται έξω από απόδειξη ή διάψευση. Και όπως τόσο σωστά είπε ο Πρωταγόρας: *«Περί μεν θεών ουκ έχω ειδέναι, ουθ' ως εισίν, ουθ' ως ουκ εισίν ουθ οποίοι τίνες ιδέαν· πολλά γαρ τα κωλύοντα ειδέναι η τ' αδηλότης και βραχύς ων ο βίος του ανθρώπου»*.

Άλλωστε η ύπαρξη –η μη– του Θεού, δεν επηρεάζει καθόλου την ανάλυση αυτή. Εξετάζω την θρησκεία ως ανθρώπινο δημιούργημα, ως ένα στοιχείο του ανθρώπινου πολιτισμού. Θέμα μου είναι δεν είναι ο Θεός, αλλά ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι προσλαμβάνουν τον Θεό και η σχέση τους με αυτόν –όπως διαμορφώθηκε από τους ιδιοφυείς προπαγανδιστές και απολογητές όλων των θρησκειών. Φυσικό είναι βέβαια τα περισσότερα παραδείγματά μου να προέρχονται από τον χώρο της χριστιανικής θρησκείας, απλά και μόνο επειδή μας είναι πιο οικεία.

Ο Θεός σιωπά. Ο Albert Camus το είπε με άλλα λόγια: «Ο άνθρωπος ρωτάει, ο κόσμος δεν απαντάει». Από την δυσαρμονία αυτή, εκλύεται το absurde –που εμείς, λανθασμένα, μεταφράζουμε με την λέξη παράλογο. Δεν πρόκειται τόσο για την έλλειψη λογικής όσο για την έλλειψη νοήματος. Η κοσμική σιωπή στερεί τον κόσμο από νόημα.

Τόσους αιώνες οι άνθρωποι προσπαθούσαν μέσα από τη θρησκεία να δώσουν νόημα στην ζωή τους και στον κόσμο τους. Ώσπου, πριν εκατόν είκοσι χρόνια ο Ζαρατούστρας του Nietzsche αφού μίλησε με έναν ασκητή, αναρωτήθηκε: «Είναι δυνατόν! Αυτός ο γέροντας άγιος στο δάσος του, δεν άκουσε ακόμα τίποτα για το ότι ο Θεός είναι νεκρός!».

Φυσικά δεν είχε πεθάνει ο Θεός (γιατί ένας Θεός εξ ορισμού δεν πεθαίνει –μπορεί να μην υπάρχει αλλά δεν μπορεί να πεθάνει). Είχε πεθάνει το νόημα που έδινε στον κόσμο η πίστη στον Θεό.

Αυτό βέβαια δεν είναι κάτι που θα το δέχονταν οι απανταχού εκπρόσωποι, απολογητές και προπαγανδιστές του. Τελευταία συνάντησα δύο εντυπωσιακές εκδηλώσεις της ευρηματικότητας τους. Διαπρεπής Γάλλος θεολόγος, ο καθηγητής Bernard Sesboüé, σε μελέτη του για την σιωπή του Θεού, αφού αναλύσει διεξοδικά όλες της περιπτώσεις όπου ο Θεός παρέμεινε απών, καταλήγει στο εξής: Είναι πλάνη να θεωρούμε ότι ο Θεός σιωπά –διότι ο Θεός μίλησε, άπαξ και δια παντός, όταν έστειλε το γιο του να σταυρωθεί και να υποφέρει για μας. Μέσα από την Σταύρωση συμμετέχει στα πάθη μας –και άρα είναι παρών.

Δεν ξέρω αν, το γεγονός ότι πριν δύο χιλιάδες χρόνια σταυρώθηκε κάποιος (που μετά όμως αναστήθηκε), κάνει κατανοητό και υποφερτό το σημερινό συλλογικό (ή και ατομικό) μαρτύριο των ανθρώπων. Δεν γνωρίζω πόσο το δικαιολογεί. Τα υπόλοιπα ποιητικά που αναφέρει ο καθηγητής Sesboüé ότι, π.χ. η σιωπή του Θεού βοηθάει τους ανθρώπους να τον νιώσουν μέσα στην δική τους σιωπή, δεν τα σχολιάζω γιατί δεν τα θεωρώ σοβαρά.

Ούτε το δεύτερό μου πρόσφατο παράδειγμα προπαγάνδας με βοηθάει να κατανοήσω την λογική της. Γνωστός Έλληνας κληρικός, με υψηλή εξω-θεολογική πανεπιστημιακή παιδεία, μίλησε πριν από καιρό σε καρκινοπαθή παιδιά και τους γονείς τους. Θέμα: «Θεέ μου, γιατί σε μένα;». Φυσικά η ομιλία δεν απαντούσε στο ερώτημα –ίσα ίσα που κατέληγε στην αδυναμία όλων μας να κατανοήσουμε τους τρόπους του Θεού. Ωστόσο, το γεγονός ότι ο ιερωμένος είχε την δύναμη να

αντιμετωπίσει το ερώτημα, θαυμάστηκε από πολλούς ως ένδειξη θάρρους και φωτισμένης σκέψης. Θα με συγχωρήσετε, αλλά εμένα δεν μου φαίνεται ένδειξη τόσο θάρρους όσο θράσους. Μπορεί να μοιάζει με εκδήλωση συμπαράστασης, αλλά μπορείτε να το δείτε και αλλιώς: Εκπρόσωπος του Παντοδύναμου μιλάει στα καταδικασμένα σε μαρτύριο και πρόωρο θάνατο παιδιά –όπως ένας εκπρόσωπος των Ναζί θα μιλούσε στους έγκλειστους του Άουσβιτς, προσπαθώντας να δικαιολογήσει την εξόντωσή τους.

Η θεοδικία (δικαιολόγηση του Θεού) είναι βασικός κλάδος της Θεολογίας. Πρόκειται για μία από τις πρώτες και πιο σύνθετες νοητικές ασκήσεις που συνέλαβε ο άνθρωπος. Κάθε θεοδικία απαιτεί απέραντη στρεψοδικία. Για να καλύψεις π.χ. τον καθημερινό θάνατο χιλιάδων αθώων παιδιών, πρέπει να εφεύρεις μέλλουσα ζωή, δεύτερη παρουσία, το επιχείρημα της «δοκιμασίας», το Προπατορικό Αμάρτημα –για να οδηγηθείς, κάποτε στο τέλος, στην παράθεση δύο εντελώς αντιφατικών φράσεων: «Τα πάντα εν σοφία εποίησεν» και «Ανεξερεύνητοι αι βουλαί του Υψίστου».

Ότι «σοφία» ενυπάρχει μέσα στην οργάνωση και την δομή των όντων –από το απλό λουλούδι μέχρι τον περίπλοκο ανθρώπινο εγκέφαλο– είναι αναμφισβήτητο. Δεν γνωρίζουμε αν είναι η συνειδητή σοφία ενός Δημιουργού, Σχεδιαστή (οι Τέκτονες τον ονομάζουν Μέγα Αρχιτέκτονα του Σύμπαντος) ή η αυτόματη (με την μέθοδο της δοκιμής και του λάθους) εξελικτική μηχανική ευφυΐα των δαρβινιστών. Σίγουρα όμως αυτή η σοφία δεν φαίνεται να είναι διαποτισμένη με παναγαθότητα. Τίποτα μέσα στην φύση δεν δείχνει καλοσύνη ή ηθική βούληση. Αντίθετα κυριαρχεί ο πόλεμος πάντων εναντίον πάντων.

Η ύπαρξη του πόνου και του κακού στον κόσμο δεν συμβιβάζεται με την παρουσία ενός πανάγαθου και παντοδύναμου Θεού. Η αρχαία διάζευξη (αν δεν μπορεί να εκριζώσει το Κακό δεν είναι παντοδύναμος –αν δεν το θέλει, δεν είναι πανάγαθος) ισχύει πάντα. Οι διάφορες (εκατοντάδες) προσπάθειες των απολογητών δεν λύνουν το πρόβλημα. Οι αφελείς θεωρίες ότι ο Θεός έδωσε στον άνθρωπο την ελευθερία να πράττει και άρα δεν είναι υπεύθυνος γι' αυτόν (είμαι άραγε ελεύθερος να μην πονώ και να μην πεθάνω;) ή ότι άφησε το κακό στον κόσμο για να μας δοκιμάσει (τι –και τα βρέφη; Θεός βασανιστής;) δεν πείθουν κανένα –παρά μόνον όσους παραιτούνται από την λογική. Η τελευταία καταφυγή: Το «Credo quia absurdum» (πιστεύω διότι είναι παράλογο) του Τερτουλιανού. Αλλά, αν ανοίξω την πόρτα στο παράλογο, κανείς δεν θα με εμποδίσει πια να πιστεύω και στον Εκατόγχειρα και στον Άργο με τα χίλια μάτια.

Κι όμως, αυτό που δεν λύνεται λογικά και δεν αντέχεται βιωματικά, συσκοτίζεται και μεταμορφώνεται προπαγανδιστικά. Μπροστά στην δεξιοτεχνία των απολογητών θεολόγων, ακόμα και ένας Γκέμπελς φαντάζει αφελής και πρωτόγονος. Ένας απόλυτα παρθένος παρατηρητής (εξωγήινος;) που θα μελετούσε τον κόσμο μας, θα έβλεπε μία γιγάντια συσσώρευση οδύνης η οποία ξεκινάει από τα κατώτερα ζωικά είδη (που αλληλοσπαράσσονται για να επιβιώσουν) και φτάνει μέχρι τον άνθρωπο -το αποκορύφωμα μίας εντελώς σαδιστικής δημιουργίας. Ο άνθρωπος πλάστηκε (από τον Θεό ή την τύχη -αδιάφορο) με δύναμη ζωής, ένστικτο αυτοσυντήρησης, αίσθηση ανεπανάληπτης ατομικότητας, ανάγκη διάρκειας -ενώ η μοίρα του είναι να φθαρεί, να γεράσει και να πεθάνει. Η ατομικότητά του, η γνώση και η εμπειρία που συσσωρεύει όλη του τη ζωή -όλα αυτά είναι αναλώσιμα και αδιάφορα. Αρκεί να αναπαράγεται για να συντηρείται το είδος -σαν να ήταν αμοιβάδα.

Αν ο δημιουργός μιας τέτοιας εκρηκτικής αντίφασης δεν είναι η τυφλή εξέλιξη -τότε πρέπει να είναι ένας ιδιοφυής σαδιστής.

Από την αρχή της ιστορίας, οι απολογητές των θρησκειών πάσχιζαν -όπως ο Γκέμπελς και οι ομότεχνοί του -να οδηγήσουν τον κόσμο στην αποδοχή αυτού του παραλογισμού, σε παραίτηση, και υποταγή. Να τον κάνουν να δέχεται την μοίρα του, με υπομονή και καρτερία. Η λογική της προπαγάνδας είναι ίδια, είτε ενεργείς για λογαριασμό του υποτιθέμενου ηγεμόνα των ουρανών, είτε κάποιου επίγειου. Άλλωστε η οργανωμένη θρησκεία υπήρξε πάντα εξουσία, που συνήθως συμπορευόταν με την κοσμική. Το συμφέρον και των δύο είναι ένα «πλήρωμα» από πρόβατα (εξ ου και η παρομοίωση του «ποιμένα»). Δηλαδή άνθρωποι ταπεινοί, υποταγμένοι («υπήκοοι») που δεν αμφισβητούν, δεν ρωτάνε και δεν επαναστατούν. Ο ιδεώδης πιστός είναι ακριβές αντίγραφο του ιδανικού υπηκόου.

Το newspeak (νεογλώσσα) και το doublethink (διπλοσκέψη) δεν είναι εφεύρεση του Όργουελ. Πριν από τα συνθήματα: «Ο πόλεμος είναι ειρήνη, η ελευθερία είναι σκλαβιά» κ.λπ. του «1984», η πρώτη αποκορύφωση του προπαγανδιστικού ψεύδους ήταν το σλόγκαν: «Τα πάντα εν σοφία εποίησεν».

Μια απλή ματιά γύρω μας αρκεί για να διαψευσθεί σε δευτερόλεπτα αυτή η ρήση. Κι όμως υπάρχουν εκατοντάδες εκατομμύρια πιστοί στον κόσμο που την αποδέχονται. Τίποτα δεν θα μπορούσε να δείξει περισσότερο την αφέλεια (και την απελπισία) των ανθρώπων, αλλά και την δεινότητα των προπαγανδιστών, από αυτό το γεγονός. Το μέγιστον ψεύδος βαφτίζεται αλήθεια και επάνω του

θεμελιώνονται τεράστια εξουσιαστικά οικοδομήματα –οι εκκλησίες.

Ακόμα και οι άνθρωποι που πολέμησαν αυτό το ψεύδος έπεσαν θύματα ευφυών προπαγανδιστών οι οποίοι είτε τους εξαφάνισαν, είτε –το χειρότερο– διαστρέβλωσαν σε τέτοιο βαθμό τις απόψεις τους, ώστε να τους εντάξουν μέσα στο σύστημα. Ένας τέτοιος ήταν ο Βούδας. Από άθεος παρηγορητής (η διδασκαλία του ήταν απλά μία μέθοδος για το ξεπέραςμα της οδύνης) μετετράπη –με τη βοήθεια προπαγανδιστών– σε ιδρυτή θρησκείας, με χιλιάδες τεμένη και μυριάδες αγάλματα (είχε απαγορεύσει τις απεικονίσεις!). Ένας άλλος ήταν ο Ιησούς. Η διδασκαλία του, που είναι φάρμακο κατά της ατέλειας ενός άδικου και άπονου κόσμου, χρησιμεύει τώρα για να ασκεί εξουσία ένα τεράστιο και πάμπλουτο ιερατείο.

Αλλά η μεγαλύτερη διαστρέβλωση κάθε λογικής ήταν η ιουδαϊκή και μετέπειτα χριστιανική θεωρία της Πτώσης. Σύμφωνα με αυτήν, εμείς φταίμε για τα χάλια του κόσμου. Ο Θεός είχε φτιάξει ένα κόσμο τέλειο – χωρίς πόνο, φθορά, κακία και θάνατο. Δηλαδή ένα Παράδεισο. Αυτόν τον χάσαμε από σφάλμα δικό μας. Ο Θεός είναι απόλυτα ανεύθυνος για τα δεινά της ζωής. Εμείς, από αθάνατοι και όλβιοι πρωτόπλαστοι, γίναμε όντα που τρώνε τον άρτο τους με τον ιδρώτα του προσώπου τους, για να φθαρούν, να γεράσουν και να πεθάνουν.

Η, όπως το είπε ο Μίλτων στους πρώτους στίχους του *Paradise Lost*, του «Απολεσθέντος Παραδείσου»:

*«Of Mans First Disobedience, and the Fruit
Of that Forbidden Tree, whose mortal taste
Brought Death into the World, and all our woe»,*

(Για την πρώτη ανυπακοή του ανθρώπου και τον καρπό του απαγορευμένου δέντρου του οποίου η θνητή γεύση έφερε τον θάνατο στον κόσμο και όλες μας τις συμφορές).

Κατά την παραδοσιακή λοιπόν χριστιανική θεολογία, ο σημερινός μας κόσμος δεν είναι δημιούργημα του Θεού –αλλά των ανθρώπων. Προέκυψε από την ανυπακοή των πρωτοπλάστων –κι εμείς πληρώνουμε ακόμα το προπατορικό αμάρτημα. Με αυτό τον τρόπο δικαιολογείται και η παρουσία του Κακού μέσα στον κόσμο.

Αλλά είναι συμβατή η ύπαρξη αυτού του πρώτου κόσμου με την σημερινή μας γνωστική εμπειρία; Δεν θα πρέπει να άφησε πίσω του ίχνη ανιχνεύσιμα; Η επιστήμη γνωρίζει πως από την αρχή της ζωής, την συνόδευε ο θάνατος. Αν ο Παραδείσιος

κόσμος υπήρξε πραγματικά –και οι Πατέρες της εκκλησίας ισχυρίζονται πως, ναι- θα έπρεπε να έχουμε βρει κάποια ένδειξη.

Όμως το τερατωδώς παράλογο σε αυτή την ιστορία, είναι η σύλληψη του Προπατορικού Αμαρτήματος. Που μας βαρύνει όλους, από την γέννησή μας. Είναι η απόλυτα τρομοκρατική παγίδα. Όλοι ένοχοι, όλοι υπαίτιοι και ο Παντοδύναμος ανεύθυνος. (Μα αυτός δεν μας έφτιαξε; Είναι δυνατόν ο πλάστης να μην ευθύνεται για το πλάσμα, ο κατασκευαστής για το κατασκευάσμά του; Ακόμα και για τις δυσλειτουργίες του...).

Υπάρχουν ευτυχώς και έντιμοι χριστιανοί θεολόγοι που ομολογούν αδυναμία να αιτιολογήσουν την παρουσία του Κακού στον κόσμο. Ο Χρήστος Γιανναράς γράφει: *«Δεν έχουμε πειστική ερμηνεία για τον παραλογισμό του κακού που κυριαρχεί στην ανθρώπινη επίγεια βιοτή και ιστορία, με καμία από τις γνωστικές μας δυνατότητες δεν μπορούμε να συνάγουμε αιτία ή σκοπό του κακού...»*. Και πιο κάτω: *«...Κάθε δικανική ερμηνεία που θέλει να το αποδώσει σε απρόσωπες συλλογικές ενοχές και προπατορικές παραβάσεις εντολών καταντάει αφελής στην θλιβερή ανεπάρκειά της»*.

Ακόμα και ένας τόσο πιστός χριστιανός δεν μπορεί να αποδεχθεί ένα κραυγαλέο παραλογισμό, τόσο γνωστικό, όσο και ηθικό. Διότι δεν είναι ηθικά αποδεκτό με οποιαδήποτε ηθικά κριτήρια (σκεφθείτε τα ανθρώπινα δικαιώματα) να τιμωρούνται αθώα παιδιά και αμέτοχοι άνθρωποι για μία παλαιολιθική αμαρτία άλλων; (Και τι αμαρτία! Απλή ανυπακοή σε μία παράλογη εντολή. Γιατί να μην δοκιμάσουν το καρπό του Δέντρου της Γνώσης; Τι τότε τους έδωσε την γνωστική ικανότητα ο Πανάγαθος;).

Πρόκειται ξεκάθαρα για μέθοδο τρομοκράτησης που θέλει να υποτάξει όλους στην ενοχή. Δεν είναι τυχαίο πως ένα από τα βασικά ρητά των χριστιανών προπαγανδιστών είναι το «Αρχή σοφίας φόβος Κυρίου» (Initio sapientiae, timor Domini). Άλλο ένα doublethink, που σημαίνει το αντίθετο από αυτό που δηλώνει. Όσο οι ερευνητές είχαν τον φόβο του Θεού, δεν κατάφεραν να προωθήσουν τις γνώσεις μας ούτε μία αράδα. Έπρεπε να περάσει ο Μεσαίωνας για να ανοιχτούν οι προοπτικές μίας γνώσης πέρα από το φόβο.

Ωστόσο ο φόβος είναι λέξη κλειδί. Σε αυτόν στηρίζεται όλο το θρησκευτικό ψεύδος. Στο δέος του θανάτου εδράζεται το θρησκευτικό φαινόμενο. Στο δέος που οφείλεται στην άγνοια και –νομοτελειακά– οδηγεί και πάλι σε αυτή. Όχι βέβαια

στην σοφία.

Αλλά οι προπαγανδιστές είναι μάστορες στο doublethink. Έτσι και την άγνοια την έβγαλαν πάνω από την γνώση (τους συμφέρει). Θεία άγνοια την είπαν («θείος γνόφος») και ευλογημένη. Πολέμησαν την γνώση όσο κανείς άλλος στην ιστορία. Γιατί η γνώση ελευθερώνει, δίνει δύναμη και ανεξαρτησία. Και η θρησκεία πάνω από όλα μας θέλει δέσμιους, ένοχους και εξαρτημένους.

Όχι μόνο η γνώση -ακόμα και η αλήθεια-, αν αντιπαρατεθεί στη πίστη, οφείλει να υποχωρήσει. Είναι πασίγνωστη η φράση που είπε ο Ντοστογιέφσκι το 1850: «Αν κάποιος μου έδινε την απόδειξη πως ο Χριστός είναι έξω από την αλήθεια και πράγματι ήταν γεγονός ότι η αλήθεια είναι εκτός Χριστού, εγώ θα έμενα με τον Χριστό και όχι με την αλήθεια». Από ένα μέγιστο ποιητή, μία επώδυνη δήλωση σκοταδισμού...

Προς μεγάλη δόξα των προπαγανδιστών, οι περισσότεροι άνθρωποι εκχωρούν την κρίση, την αυτονομία, την ελευθερία τους και παραμένουν όλοι τους την ζωή «δούλοι» του Θεού (τι έκφραση!). Σε αντίθεση με τη φράση του Αντρέ Μπρετόν που γράφει (στα 1928): «Πάντοτε στοιχημάτιζα εναντίον του Θεού και θεωρώ το λίγο που κέρδισα σε αυτόν τον κόσμο ως το αποτέλεσμα αυτού του στοιχήματος. Όσο κι ήταν ασήμαντο το διακύβευμα (η ζωή μου) έχω την συνείδηση ότι κέρδισα τα πάντα».

Η κατάσταση στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα δείχνει τον άνθρωπο να χειραφετείται από τους ηγεμόνες, τους βασιλιάδες και τους δικτάτορες που τον ήθελαν σκλάβο ή έστω υπήκοο (δηλαδή υπάκουο). Πριν χίλια χρόνια δεν υπήρχε στο πλανήτη ούτε ένας ελεύθερος άνθρωπος. Κι όσους δεν καταπίεζαν οι ηγεμόνες και οι άρχοντες, τον καταδυνάστευαν ο φόβος και η δεισιδαιμονία. Πριν εκατό χρόνια υπήρχαν μόνο έξι δημοκρατικά κράτη (και χωρίς ψήφο γυναικών). Το 2000 ήταν 117 που κάλυπταν το 54% του παγκόσμιου πληθυσμού. Ατελείς δημοκρατίες πολλές από αυτές, αλλά καλύτερες κι από τις πιο «φωτισμένες» απολυταρχίες.

Ωστόσο, στον τομέα της θρησκείας, οι προπαγανδιστές έχουν κάνει τόσο καλά την δουλειά τους, ώστε η χειραφέτηση να είναι ακόμα στο ξεκίνημα. Οι άνθρωποι, που δεν υποκύπτουν στην θρησκευτική προπαγάνδα, είναι μειοψηφίες και στα πιο προηγμένα κράτη. Οι πλειοψηφίες δεν πολυπιστεύουν μεν, ούτε ασκούν ενεργά την θρησκεία, ούτε υπακούουν στις ηθικές εντολές της -αλλά (αχ! ο καταραμένος ο

φόβος) κοιτάνε να τα έχουν καλά με το επουράνιο αφεντικό και τους εκπροσώπους του επί γης. (Που ξέρεις τι γίνεται; Κι αν υπάρχουν τα καζάνια;).

Οι προπαγανδιστές έχουν μάλιστα καταφέρει να δώσουν μία αρνητική χροιά στην λέξη άθεος. Ακόμα και ο ορθολογιστής, ο άθρησκος, ή ο αγνωστικιστής, ταυτίζονται με τα κακοποιά στοιχεία της αστικής μυθολογίας: Τον αναρχικό, τον ανατροπέα, τον ελευθεριάζοντα. Σε τρία αμερικάνικα λεξικά που κοίταξα, στο λήμμα «άθεος» υπάρχει, ως δευτερεύων ορισμός, το «ανήθικος». Αλλά και ο δικός μας λαός μιλάει για αυτόν που «δεν έχει τον Θεό του» εννοώντας άτομο ανήθικο και ικανό για όλα.

Αυτό είναι το άλλο εφεύρημα των προπαγανδιστών: Ότι οι μόνες ηθικές αξίες με απόλυτη ισχύ προέρχονται από τον Θεό (δηλαδή τους ερμηνευτές του) και ότι η πίστη είναι προϋπόθεση για μία ηθική ζωή. «Αν δεν υπάρχει Θεός είναι όλα δυνατά», έγραψε ο Ντοστογιέφσκι.

Η θέση αυτή μου θυμίζει τον ισχυρισμό των βασιλοφρόνων ότι μόνον ένας Βασιλιάς μπορεί να είναι εγγυητής του πολιτεύματος. (Και οι βασιλείς από τον Θεό έπαιρναν την νομιμοποίησή τους –«ελέω Θεού» μονάρχες). Ότι χωρίς βασιλέα η πολιτική ζωή μετατρέπεται σε αναρχικό χάος.

Θαυμάσια μπορεί να υπάρχει και ηθική και πολιτική τάξη χωρίς θεϊκή (ή βασιλική) παρουσία. Οι χειραφετημένοι άνθρωποι είναι σε θέση να θεσπίσουν νόμους και κανόνες με βάση τις αρχές του σεβασμού της ελευθερίας του άλλου. (Να γιατί η Εκκλησία μας και οι θεολόγοι της μισούν τα ανθρώπινα δικαιώματα). Δεν χρειάζονται μύθοι και παραμυθιάσματα για να ζήσουν οι άνθρωποι σωστά μεταξύ τους.

Η θρησκεία έχει τις ρίζες της στον φόβο και την δεισιδαιμονία του πρωτόγονου ανθρώπου. Με την έρευνα και την γνώση οι θεοί άρχισαν να λιγοστεύουν, τα φυσικά φαινόμενα –βροντές, κεραυνοί, εκλείψεις– εξηγήθηκαν και έπαψαν να είναι ένθεα. Κάποια στιγμή μάλιστα ο Ρωμαίος ποιητής Λουκρήτιος, υμνώντας τον δάσκαλό του τον Επίκουρο, δήλωσε ότι *religio obteritur* (η θρησκεία συνετρίβη). Αξίζει να θυμηθούμε τους στίχους από το *De Rerum Natura*: «Όταν η ανθρώπινη ζωή επάνω στην γη κείτονταν συντριμμένη κάτω από το φοβερό βάρος της θρησκείας (*oppressa gravi sub religione*) όταν η θρησκεία έδειχνε το φοβερό της πρόσωπο από τους ουρανούς ψηλά τρομοκρατώντας τους θνητούς, ήταν ένας Έλληνας που τόλμησε να σηκώσει τα θνητά του μάτια επάνω της και να της

αντισταθεί. Ούτε οι μύθοι περί θεών, ούτε οι κεραυνοί τον τρόμαζαν ούτε ο απειλητικός ψίθυρος των ουρανών...».

Από τότε που ο Λουκρήτιος ανήγγειλε θριαμβευτικά τον θάνατο της θρησκείας, έχουν περάσει δυο χιλιάδες και εβδομήντα χρόνια. Πενήντα πέντε χρόνια μετά τον δικό του θάνατο γεννήθηκε ο ιδρυτής της μεγαλύτερης θρησκείας –και οι εποχές του μεγάλου θρησκευτικού φανατισμού δεν είχαν ακόμα αρχίσει.

Η επιστήμη βέβαια, την οποία υμνούσε ο Λουκρήτιος, άνοιξε ακόμα πιο πολύ τις θύρες της φύσης (*naturae portarum claustra cupiret*), έλυσε τα περισσότερα μυστήρια που προκαλούσαν δέος και τρόμο, τροφοδοτώντας την δεισιδαιμονία και την πίστη. Αλλά ακόμα μένουν άλυτα πολλά –με πρώτο το πρόβλημα του θανάτου. Και επιπλέον η επιστήμη είναι πάντα ο χώρος των πιθανοτήτων, ενώ ο άνθρωπος χρειάζεται σιγουριά. Η ανάγκη του να ακουμπάει σε βεβαιότητες, να πιστεύει στο απόλυτο, να παρηγορείται με μύθους, παραμένει ίδια εδώ και χιλιάδες χρόνια. Και οι προπαγανδιστές της πίστης την εκμεταλλεύονται με την ίδια δεξιολογία που οι διαφημιστές εκμεταλλεύονται την ανάγκη του να αρέσει ή να διακρίνεται.

Μετά τον Διαφωτισμό, που ξεκαθάρισε μερικά πράγματα, η ανθρωπότητα δεν προχώρησε σε μία νοητική χειραφέτηση. Για κάποιο διάστημα υποκατέστησε τις θρησκείες με ομοειδείς ιδεολογίες (είχαν κι αυτές δόγμα, προφήτες, ιερατείο και υπόσχεση παραδείσου) αλλά όταν αυτές κατέρρευσαν, οι θρησκείες επανήλθαν δριμύτερες. Μπορεί ο Νίτσε να κήρυξε το θάνατο του Θεού αλλά, έστω και αν ο Θεός έχει πεθάνει, οι θρησκείες ζουν και βασιλεύουν.

Φυσικά οι πραγματικοί πιστοί παραμένουν μικρές (αλλά δυναμικές) μειονότητες – όμως οι μεγάλες μάζες είναι αδρανείς ή και συμπαθούσες μπροστά στην άσκηση της ιδεολογικής και εξουσιαστικής πίεσης των εκκλησιών. Ιδιαίτερα στην χώρα μας όπου η εκκλησία έχει περιβληθεί με άλλον ένα μύθο, ότι είναι το βασικό συστατικό της εθνικής μας ταυτότητας. Το χαρακτηριστικό δείγμα του εθνικού ποιμνίου είναι ο βολεψάκις μεσο- και μικροαστός, που χωρίς να εκκλησιάζεται συχνά και χωρίς να ασκεί τις χριστιανικές αρετές, παραμένει «πιστός», πρόσωπο αξιοσέβαστο, όσο κι αν καθημερινά παραβιάζει πολλές ηθικές επιταγές. Όπως δείχνουν οι έρευνες, αποτελεί την συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού.

Έτσι, με λίγους φανατικούς και πολλούς αδιάφορους, οι θρησκείες επιβιώνουν και πλουτίζουν και καταδυναστεύουν τον άνθρωπο..

Καταδυναστεύουν; Εδώ μπορεί να μου αντιπαρατεθεί ένα βασικό επιχείρημα

πολλών μη-πιστών που υπερασπίζονται τις θρησκείες: Ότι με αυτό τον τρόπο οι άνθρωποι νιώθουν ευτυχέστεροι –ή, έστω, λιγότερο δυστυχείς. Πως η πίστη σε κάτι –ακόμα και αναληθές– τους παρηγορεί για τις δυστυχίες του βίου. Ζωτικόν ψεύδος.

Αναρωτιέμαι αν θα χρησιμοποιούσαν το ίδιο επιχείρημα για να υπερασπιστούν τις επίγειες απολυταρχίες... Ας υποθέσουμε ότι οι άνθρωποι που ζούσαν μέσα στο ψέμα του υπαρκτού σοσιαλισμού ήταν ευτυχέστεροι στην ανελευθερία τους (πράγμα που αμφισβητείται) αποτελεί αυτό δικαιολογία για να παραταθεί το ψέμα;

Αλλά πέρα από όλα αυτά, το επιχείρημα είναι έωλο: Οι θρησκείες, που επανήλθαν τόσο δυναμικά τα τελευταία χρόνια, όχι μόνο δεν συνέβαλαν στην ευτυχία των ανθρώπων, αλλά τους οδηγούν στον όλεθρο. Από την αρχή της ανθρώπινης ιστορίας μέχρι σήμερα, εκατοντάδες εκατομμύρια έχουν σκοτωθεί σε θρησκευτικές διαμάχες και πολέμους. Είναι, βεβαιωμένα, η πρώτη αιτία βίαιου θανάτου στην ιστορία. Και ο πρόξενος άφατης οδύνης σε όλο τον κόσμο –όπως αποκαλύπτει η ανάγνωση της καθημερινής μας εφημερίδας. Ο θρησκευτικός φανατισμός και φονταμενταλισμός (ναι, και ο Μπους φονταμενταλιστής είναι...) αποτελεί το πρώτο μας πρόβλημα σήμερα.

Προσωπικά, ως φιλελεύθερος άνθρωπος, δεν έχω, ούτε μπορώ να έχω, καμία αντίρρηση στο να πιστεύει ο κάθε άνθρωπος ό,τι θέλει, στο να ασκεί ελεύθερα την πίστη του, να λατρεύει όπως θέλει τον Θεό του και να ζει σύμφωνα με τις εντολές της θρησκείας του. Φτάνει να μην επιβάλει την πίστη του στους άλλους, και να μην επεμβαίνει θετικά ή αρνητικά στη ζωή τους.

Και επίσης ως ελεύθερα σκεπτόμενος άνθρωπος, επιφυλάσσω στον εαυτό μου το δικαίωμα να πάρω την δική μου στάση απέναντι στο (υπαρκτό) μυστήριο του κόσμου. Να μην το οριοθετήσω, να μην του δώσω αυθαίρετα όνομα και υπόσταση, να μην το υποτάξω στην λογική και την εξουσία των προπαγανδιστών. Αρνούμαι να νιώθω ενοχές για πράγματα που δεν έκανα, να δοξολογώ αντί να θρηνώ, να ικετεύω αντί να σκέπτομαι.

Ενώ έγραφα το κείμενο αυτό, φανατικοί ισλαμιστές μπήκαν σε χριστιανικό νοσοκομείο στο Πακιστάν δολοφονώντας νοσοκόμες σε ένα παρεκκλήσιο...

Πράγματι, σκέπτομαι, «τα πάντα εν σοφία εποίησεν»...

Νίκος Δήμου